

Sanatsal Söylemde Şiir ve Nesir

İbrahim Yılmaz*

Eski ve yeni Arap dil alimleri, isim olarak kullanılan şiir'in ve şiir nazmeden kimse anlamında şair'in şi'r kökünden gelme kelimeler olduğunu kabul etmişler; bunları Kur'an'da¹ "sezmek, farkına varmak" anlamında kullanılan şa'ara fiiline bağlamışlardır. Bundan dolayı da şa'are ve şa'ure fiillerine "şiir söylemek, nazm etmek" manasını vermişlerdir². Kısaca şiir, şair tarafından vezinli ve kafiyeli olarak ustaca söylenen sözlerdir. Nesir ve mensur ise, "yalmak, ifşa etmek" anlamına gelen nesr kökünden gelme kelimelerdir. Fiil ise nesere'dir. Her ikisi de, vezinsiz ve kafiyesiz yazı anlamında kullanılmışlardır³.

Tarih boyunca dünya irfan coğrafyası, iki bölgeye ayrılmış olarak varlığını devam ettirebilmiştir. İrfan coğrafyasının birini Avrupa, diğerini ise Asya oluşturmuştur. Birincisinin kültürü kıyasa, diyalektiğe, mantığa; diğerininki ise saza ve söze dayanmıştır. Avrupa'da kültürün aracı akıl, Asya'da ise gönül, heyecan ve coşku olmuştur. Binaenaleyh aklın dili söz, nesir, coşkunun dili ise şiir ve musikidir. Avrupa'da söz musikiden kopmuş, bir makine gibi teknik bir alet olarak mülhaza edilirken; Asya'da musikinin ta kendisi olarak kendini

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı.

1. Bakara Suresi, ayet, 9; Ali İmran Suresi, 69; En'am Suresi, 26.

2. İbn Manzur, Lisānu'l-Arab, I-XV, Beyrut, 1410/1990, IV, 410.

3. İbn Manzur, V, 191-193.

göstermiş, zaman zaman yığınları peşinden sürükleyebilmiş, Mehmet Akif'in Safahat'ı gibi koskoca bir Cihan İmparatorluğunun tercümanı haline gelebilmiştir⁴.

Avrupa'da söz, bir izah cehdi, bir deliller resmi geçidi, istidaller arasında bir çatışma unsuru, kaynaştırmayan, ama ayıran bir alet olarak görülürken; Asya'da söz (kelam), sanki sonsuz makamları olan bir beste, bir güfte olarak mülahaza edilmiş, kendisine büyük önem verilmiş, edipler nezdinde gerektiği yeri almıştır.

Buradan hareketle Avrupanın zekanın vatani olduğu; zekanın daha ziyade kendini orada göstermiş olduğu ve zekanın dilini ise nesirin oluşturmuş olduğu düşünülebilir. Peygamberler yatağı olan Asya ise, daima gönlün, hissiyatın, duygunun vatani olarak kalmış, gönlünü ancak şiire açabilmiştir. Böylece şiir Asya'da gönlün dili haline gelmiştir.

Biz de Asyalıyız. Merhum Cemil Meriç'in de dediği gibi, Türkün serazat ruhu şiirin vezni olan aruzda kanatlanmış, böylece cedlerimiz, ihtiyar şarkın köhne mazmunlarına bekaret kazandırmışlar⁵ ve tarihe büyük ve değerli mazmunlar hediye edebilmişlerdir.

Şiirle musiki bir elmanın iki yarısıdır. Musiki daha müphem daha dalgalı iken, şiir daha aydınlık, daha düşünce mahsulü, daha karışık bir yapı sergiler. Asya'da ve özellikle de Türkün gönlünde musiki daima mutlakin ve ezelinin sesi olarak kalmış: Ezan, tecvit, mevlid, aruzda kendini göstermiştir.

Öte yandan Asya'da, hem musiki hem de şiir genel itibarla mukaddesin emrinde olmuştur. Kur'an'da mukaddeslerin emrinde olan şairlere ve onların mahsulü olan şiire temas edilmiş, onlardan: "... İman eden ve salih amelde (hareketde) bulunan, Allah'ı çokça zikreden, zulme uğradıktan sonra muzaffer olan şairler"⁶ şeklinde övgüyle bahsedilmiştir. Hadislerde de mukaddesin emrinde olan şiir, layık olduğu övgüye kavuşmuş⁷, hatta Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından Ka'b b. Malik'e: Mukaddesin emrinde olan şiirin, hedefine ulaşan oktan daha etkili olduğu beyan edilmiştir.⁸

4. Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, İstanbul, 1977.

5. Mağaradakiler, s. 63.

6. Şuara Suresi, ayet, 227.

7. Geniş bilgi için bkz. Sancak, Yusuf, Hz. Peygamber Devrinde Şiir, (Basılmamış doktora tezi), Erzurum, 1995, s. 73-76.

8. el-Kurtubi, Abdullah b. Muhammed, el-Kâfi li Ahkâmi'l-Kur'an, I-X, Beyrut, 1409/1989, VII, 102; İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim, I-IV, Beyrut, 1412/1992, III, 367.

Binaenaleyh Yenişehir'li Avni Bey, şairler hakkında şu kıymet hükmünü vermiştir: "Şairlerin tab-ı selimi cihanı yaratanın ilhamlarını aksettirir"⁹.

Şiir her ne zaman mukaddesin emrinde olmaktan uzaklaşmışsa ciddiyetini kaybetmiş, bir oyun ve eğlence haline gelmiştir. Buna rağmen şiir, oyun ve eğlencelerin en güzeli olmayı daima muhafaza etmiştir. Kur'an'da mukaddeslerin emrinde olmayan bu tür şiire: "(Mukaddeslerin emrinde olmayan) şairlere ancak azgınlara uyar. (Ey Peygamber!) onların her şeyde aşırıya gittiklerini, yapamayacakları şeyleri söylediklerini görmüyor musun?"¹⁰, şeklinde çok veciz bir şekilde temas edilmiş, mukaddeslerin emrinde olmayan şairlerin peşinden gidilmemesi gerektiği vurgulanmış, diğer bir ifadeyle, şairler mukaddeslerin emrinde şiir nazmetmeleri için teşvik edilmiştir. Aksi takdirde toplumdan beledikleri itibarı göremeyecekler; görseler bile müsbet hareket yerine menfi harekete vesile olacaklardır. Bu türde olan şiir, oyun eğlencelerin en güzeli de olsa nihayet bir oyundur, bir oyun ve eğlenceden ibarettir.

Dilin nazım sayesinde kıvamını bulduğu inkarı mümkün olmayan bir gerçektir. Ama ne olursa olsun nazım, düşüncenin emekleme halinden başka bir şey değildir. Şuur nazımında, vecdin, rüyanın sisli dünyasında serazat ve serseri bir cevelan halinde kanat çıkarır. Düşünce ise ancak nesirde rahatlar. Nazımın esrarlı kayıtlarından, sınırlarından sıyrılmadıkça kendisi olamaz. Nazım düşüncenin ilk fecir pırlıtıdır, diğer bir ifadeyle nazım, düşüncenin fecri kazibi (yalancı fecir, ilk fecir)dir. Peşinden düşüncenin ancak kendisini tam olarak ifade edebileceği nesir gelecektir. Nazım bir telkindir, bir çağrıdır, bir büyüdür. Bundan dolayı bir coşkudan ibaret olan nazım, sokağın diliyle anlatılamaz.

Arabın meşhur bir sözü vardır: "Nesir, şiirin peşinden doğmuş, onun izini takip etmiştir"¹¹. Toplumlar da, kişiler gibi, çocukluklarında şairdirler. Nesirin, ihtiyar medeniyetlerin meyvesi olduğu düşünülebilir; müşahedenin, kıyas ve istidlalin, bir kelimeyle ilmin ve tekniğin dili olarak ele alınabilir. Nesirin kendisi çıplaktır, kurudur ve berraktır.

Nesir için: Zekanın son fethi olduğunu söyleyenler dahi vardır¹². İnsanlık, uzun arayışlardan sonra nesri keşfetmiş, onun gücünü anlayabilmiştir. Nesir sayesinde kelimeler, cüruflarından sıyrılıp bir elmas pırlıtısı kazanmışlar, böylece nesir şuurun sadık ve kesin bir ifadesi olmuş ve böyle de kalmıştır.

9. Mağaradakiler, s. 66-67.

10. Şuara Suresi, ayet, 224-226.

11. İbn Manzur, V, 192.

12. Bk. Mağaradakiler, s. 64.

Bütün kavimlerde başlangıçta dili, şairler yağurmuş, düşünceyi şairler uysallaştırmıştır. Ancak, nazım en olgun meyvelerini verdikten sonra nesir doğmuştur. Ancak ilk doğuşu itibarıyla nesir, hantal, ürkek, acemi bir nesirden başkası değildir. İmkanlarını araştırarak ve zorlayan bir düşünceden ibaret olan nazım, hatalarını bağışlatmak için musikinin yani veznin ve kafiye'nin yardımına muhtaç kalmıştır. İfadenin çokluğu diye niteyebileceğimiz nazım, sevimli ve serkeştir. Nesir ise, girift ve kamil bir şekilde bütün nazımları kucaklayan daha ziyade bir orkestra niteliğindedir.

Bu anlamda Kur'an'a mensurdur demek mümkündür. Zira İbn Reşik de, "Biz ona (Hz. Muhammed'e) şiir öğretmedik. Üstelik şiir bu dinin tebliğine uygun da değildir..."¹³ ayetinden hareketle Kur'an'ın mensur yani nesir olduğunu, Hz. Muhammed'in de şair olmadığını söyler¹⁴. Kur'an, öyle bir nesirdir ki, Cahiliyye devrinin yüksek şairlerini secdeye kapandırmıştır¹⁵. Bu hususta Bediüzzaman şöyle söylemektedir: "Şiir, küçük ve sönük hakikatları, büyük ve parlak hayallerle süslendirip beğendirmek ister. Kur'an ise, o kadar büyük, âli, parlak ve revnakdardır ki, en büyük ve en parlak hayal, o hakikatlara nisbet edilse küçük ve sönük kalır"¹⁶.

Büyük nazımların çoğu, nesirde de büyüktürler. Mesela Kuss b. Saide el-İyâdî (öl. m. 600) hem nesirde hem de şiirde büyük şahsiyetlerden birisidir. Kuss b. Saide, Arapların en büyük fuarları olan Ukaz'a katılarak irad ettiği hutbesi ve inşad ettiği şiirleriyle orada bulunan halka, Allah'ı ve ahireti hatırlatmıştır. Bu gibi faaliyetlerinde; belki de hem duygu sanatında (nesir) yüksek bir edip olmasından ötürü yaşadığı dönem itibarıyla bütün Arapların en gözde hatibi, şairi, hakimi ve hakemi olarak mütalaa edilmiştir¹⁷. Kuss'un, Ukaz'da okumuş olduğu bu hutbesini, Hz. Peygamber'in bi'setten önce 35 yaşlarında iken dinlemiş olduğu rivayet edilmiştir¹⁸.

"Ey İnsanlar! Dinleyiniz ve belleyiniz. Yaşayan ölür, ölen yok olur. Gelmekte olan her şey gelir. Kapkaranlık bir gece, burç burç sema, parlayan yıldızlar,

13. Yasin Suresi, ayet, 69.

14. İbn Reşik, el-Umde, fi mehasini's-ş-i'r ve adabihi ve nakdihi, nşr. M. Muhyiddin Abdulhamid, I-II, 1972, I, 21.

15. Bu hususta geniş bilgi için bk. Sancak, Yusuf, s. 99-104.

16. Bediüzzaman Said Nursi, Sözlük, İstanbul, 1994, s. 138.

17. Ebu'l-Ferece el-İsfehâni, K. el-Ağani, I-XX, Bulak, 1285, XIV, 42; Abdulkadir el-Bağdadi, Hizanetu'l-edeb, I-XIII, nşr. Abdusselam M. Harun, Kahire, 1989, II, 90; Mehmed Fehmi, Tarih-i edebiyat-i Arabiyye, İstanbul, 1332, s. 23. Ayrıca bk. el-Meydani, Mecma'u'l-emsal, I-IV, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, I, 195.

18. el-Ağani, XIV, 42.

dalgalandan denizler, aydınlık ve karanlık, iyilik ve kötülükler, yiyecek ve içecek, giyecek ve binecek. Şu insanlara ne oluyor ki, gidiyorlar, bir daha dönmüyorlar. Hoşnut oldular mı kaldılar; yoksa terkedildiler de uyudular mı?! Kuss b. Saide'nin ilahına yemin olsun ki, yeryüzünde, zamanının sizi gölgelendirdiği ve vaktine eriştiğiniz Allah'ın öyle bir dini vardır ki o, her dinden kendisine daha sevimlidir. Onu idrak edip de, ona tabi olana ne mutlu! Ona muhalefet edip karşı çıkana yazıklar olsun!".

Daha sonra Kuss, dünya edebiyat tarihine altın harflerle geçecek şu meşhur şiirini okumuştur (Kamil):

"Geçmiş asırlarda yok olan milletlerde, bizim için ibretler vardır"

"Ölüme giden ve dönüşü olmayan yolları görünce",

"Kavmimin küçüklerinin ve büyüklerinin ona doğru gittiklerine şahid olunca",

"Zaten giden bana geri dönmez; kalan da devamlı kalmaz".

"Kesinlikle inandım ki, herkesin gittiği yere çaresiz ben de gidiciyim"¹⁹.

Öte yandan sırf nazımperdazlığının tiryakilik gibi tehlikeleri de vardır. Bazen, sanatçı bütün dikkatini, bütün hünerini nazımda tüketir; mısra "haysiyet"i olur, cümle "haysiyet"sizliği. Oysa kelim (söz) sanatı, bütünüyle haysiyettir. O, bunun farkında bile değildir. İki kanatlı olan kelim (söz) sanatını, tek kanada indirir.

Bizde, nazım ve nesirde büyük olan şahsiyetlere örnek olarak Namık Kemal gösterilebilir²⁰. Süleyman Nazif, onun hakkında kıymet hükmünü şu tarzda bir ölçü haysiyetiyle çerçevelemek istemiştir: "Edib-i azam ünvanını henüz berhayat ve geç iken bihakkın ihraz etmiş olan Namık Kemal'in, ben burada ne eserlerini tahlil edeceğim, ne tercüme-i halini tasvir... Âsarı layvat incilerle dolu bir ummandır; bir umman-ı iman... Dalmak cüretinde bulunursam beni boğar, Sathında ise ancak bir hazan yaprağı gibi kalırım. Maksadım o bîpayan denizin rengarenk ufukları karşısında, kırksenedenberi, növbet benövbet çoşan vecd ü istiğrakımdan burada bir safha göstermektir..."²¹.

19. el-Ağani, XIV, 42. Hutbenin ve şiirlerin geçtiği yerlerle ilgili olarak bk. Ebu Osman, el-Beyan ve't-tebyin, nşr. Abdüsselam M. Harun, I-IV, Kahire, 1388/1968, II, 308-309; Mecma'u'l-am-sâl, I, 195-196; el-Kalkaşendî, Subhu'l-a'sa, I-XIV, Beyrut, 1407/1987, I, 255-156; Hizanatu'l-edeb, II, 90; el-Âlusi, Buluğu'l-ereb, I-III, nşr. Muhammed Behçet el-Eserî, II, 244-246; Chcikho, Şu'arau'n-Nasraniyye, I-II Beyrut, 1890-1891, I, 212-213; Mehmed Fehmi, s. 20-21.

20. Kısakürek, Necip Fazıl, Namık Kemal, İstanbul, 1992.

21. Kısakürek, Necip Fazıl, s. 213-214.

Namık Kemal'in ikinci devre şiirleri denilen ve düşünce ve tefekkürün, fikriyatını tam olarak yansıtan pek çok vatan şiirleri mevcuttur. Bunlardan biri kızı Feride Hanım'a yazdığı şu şiiridir:

*Niye koynundan uyurken çıktım,
Geldim amma bu cihana bıktım.
Bir kızım var, sana kurban olsun
Oğlumun merkadi al kan olsun
Bu da Osmanlılara şan olsun
Sen gidersen yine gitmez şerefim
A vatan Ka'be midir her tarafın?*

*Tuttu bir kıtayı akan kanın,
Çak çak oldu tîg-i bürranın,
Bayram parelendi düştü yere
Oldu her paresi cihana bere.
Bu mudur ruz-u mahşerin şanı?
Ey meh-i âsmân-ı Osmânî,
Ne mahabetli inşikakın var!²²*

Nesir, Batıda Behiski'den beri düşüncenin emrinde bir silah, silahların en yamanı, en etkili²³ olmasına rağmen; bizde düşünce ile nesir, düşünce ile edebiyat birbirinden ayrılmış, mukaddesin ve mutlakın emrinde olmayan nesir, en iğrenç bir oyun haline gelebilmiştir.

Avrupa'da şiir düşüncenin emrindedir, bizde düşünce şiirin emrinde, şiirin yani musikinin. Nesir, Tanzimatın çocuğu. Hantal, cılız, hastalıklı. Musikiye dayanan bir medeniyet, kelimeye dayanan bir medeniyetle karşı karşıyadır. Uçurumun önünde uyanan şuur, yolunu bulmak için nesrin çiğ, sevimsiz, yalın kelimelerine muhtaç. Dil, zevkin ve güzelin emrinde değildir. Sertleşmek, katılaşmak; bazan bir zırh, bazan bir kale, bazan bir kılıç olmak zorundadır. Uzun bir zaman gerektiriyordu bu istihale. Kurbanlar gerektiriyordu²⁴.

Çağdaş nesrin kurucuları, ifade, lafız sanatlarının yükü altında ezilmiştir. Düşünce, kaidleşmiş mazmunların, hayide kalıpların mahpesinde çırpıp durmuştur. Kelimelerde ne kat'iyat ne vuzuh söz konusu olabilmıştır.

22. Kısakürek, Necip Fazıl, s. 213-214.

23. Mağaradakiler, s. 409.

24. Mağaradakiler, s. 65.

Artık ileri toplumlarda kavga, insanla kader arasında değildir. Kavga, alanını değiştirmiş, insanla kelime arasında bir kavga başlamıştır. Günümüzde artık, rüyaları bayraklaştıran kelimedir. Yığınlar kelimeler ve kavramlar için yaşıyorlar, onun için dövüşüyor, onun için ölüyorlar. Semavi kitapların şeytanı, aslında mukaddes olmadığı halde mukaddeslerin rengine bürünen ve bukalemun haline getirilen kelimelerden başkası değildir. Kelimelerin en tehlikelileri ise, bizim toprağımızda doğmayanlardır. Napolyon orduları, ihtilalin ideolojisini dünyanın dört bucağına ancak kelimelerle taşıyabilmişlerdir. Kelimeler açısından canavarlarla dolu bir ormandayız. Yolumuzu hayaletler kesiyor. Tanımadığımız bir dünya bu. İthal malı mefhumların kaypak ve karanlık dünyası bizi sarmış. Gerçekler, kelimelerin arkasında kaybolup gidiyor.

Batıda bir silahtır kelime, bizde bir ses, yani bir nota. Batıda insan ezeli bir kavga içindedir. Ferdin fertle, ferdin toplumla ve tabiatla kavgası. Kelimeler ideolojilerin emrinde birer dinamit. Rahip, toprak kölelerini kelimelerle zincirler. Toprak köleleri şatoyu kelimelerle devirir. Şatoyu ve kiliseyi. Sınıflı toplumların kaderi ölmek için öldürmektir. Topla, tüfekte ve kelimeyle. Goethe: Ya örs olacaksın, ya çekiç demiyor mu? Tefekkür, bir zevk olmaktan çok bir mecburiyet-i elime. Batılı, tarihini kuşatan bu çetin kavgada yok olmak için düşünmek zorundadır²⁵.

Binaenaleyh kelimeler bir milletin, bir medeniyet camiasının ortak malıdır. Onları hiç kimsenin dilediği gibi kullanmaya hakkı yoktur. Ancak bugünkü Türk dilinde kaleme alınan "düz yazı"nın ne edebiyatla münasebeti vardır, ne de haysiyetle: Bed, cıvık, yüz­süz. Hele de bir başka dilden tercüme ise. Kelimeler, ibarenin içinde, tımarhaneden fırlayan akıl hastaları gibi koşuyor. Hepsinin sırtında aynı urba, bakışlarında aynı manasızlık. Cemil Meriç'in ifadesiyle bugünkü Türkiyemizde ne nesir vardır ne de nazım.

Tanzimat, Avrupa'dan bize, mefhum, kelime, bir parça da teknik aktarmıştır. Mefhumlar karanlık, kelimeler kaypak, teknik yetersiz. Doğunun, kokusunu kaybetmiş yapma çiçeklerine zaman zaman damlatılan egzotik bir parfüm: Avrupa. Karşımızda yabancı bir dünya vardı; medeniyetiyle, ruhuyla yabancı ve düşman. Bu yamyamlar ülkesinde beşeriği arıyorduk. Beşerinin altında milli ve dini yatıyordu. Beşeri, hasis çıkarları, sinsî emelleri gizleyen bir paravanaydı sadece²⁶.

25. Mağaradakiler, s. 64.

26. Mağaradakiler, s. 65.

Tanzimat nesri, şaşı bir nesirdir. Bir gözü doğuda, bir gözü batıdadır. Âbâni sarık, samur hırka ve pantolon²⁷. Divan şiiri, bahtiyar çağların sesiydi, müşküllerini kılıçla çözen nesillerin sesi²⁸.

Şiirden şuru kovan ve nesri, bir saralı "tümceler" tumarhanesine çeviren edebiyata yenilik tarzı, ne bir cüceler edebiyatı, ne bir mikro edebiyatıdır; rüşünü idrak etmeden kocayan nesillerin kendi kendini tahrir insiyakından başkası değildir²⁹.

Nesir, ancak İkinci Meşrutiyet'ten sonra nazımın esaretinden kurtulmağa başlamış. Edebiyat denince ilk akla gelen Hamit ve Fikret'dir. Sonra Haşim ve Yahya Kemal gelir. Dili şairler yağurmuş, şairler ehlileşirmiş. Aruz Fikret'le Akif'in elinde düşüncenin bütün kıvrımlarını, bütün medd-ü cezirlerini ifade edebilecek kadar uysallaşmıştır³⁰. Nazım Hikmet, şiirin kapısını düşünceye açan adamdır³¹.

Kelimeleri tam olarak tarif etmeden, kelimelerden ne anlaşıldığını anlamadan, girişilecek her tartışma, yazılacak veyahut okunacak her şiir ve nesir kısır kalmağa mahkumdur. Kafalarındaki bu kelime ve kavram keşmekeşinin dağıtılması lazımdır.

Sonuç olarak her türlü sanatın sosyal bir hedefi olmalıdır. Sanat bir düşünce mahsulü olmalıdır. Sanat mukaddeslerin emrinde olmalıdır. San'at için san'at hiç olur mu? Sanat için sanat abesle iştilgal olmaz mı? Sanatta kanun diye bir şey söz konusu hem yoktur hem de olmamalıdır.

---

27. Mağaradakiler, s. 65-66.

28. Mağaradakiler, s. 66.

29. Bu ülke, s. 88

30. Mağaradakiler, s. 68.

31. Mağaradakiler, s. 68.